

Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi*

Yrd. Doç. Dr. Necip Fazıl DURU
Ordu Üniv., Fen-Edebiyat Fakültesi
nfduru@hotmail.com

Özet

Mevlânâ Celâle'd-dîn-i Rûmî'nin altı ciltlik Mesnevî'si, hem Mevlevîler, hem de ilgilileri indinde kıymetli bir eserdir. Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin bizzat Mevlânâ'nın elinden çıkmış olması da bu beyitlerin ehemmiyetini bir kat daha artırır.

17. yüzyılda Mevlevîler arasında mühim bir yeri bulunan Ağa-zâde Mehmed Dede (ö. 1653) Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini, İsmail-i Ankaravî'nin malum eserinden de alıntılar yapmak suretiyle şerhetmiştir. Bu çalışmada hem Ağa-zâde'nin hayatı ve etki alanı, hem de önemli eseri Mesnevî'nin ilk onsekiz beyti şerhi ortaya çıkarılmıştır.

Adı ve Doğum Yeri

17. yüzyılda Mevlevîler arasında mühim bir mevkiî işgal eden Ağa-zâde Mehmed Dede'den bahseden kaynaklar Gelibolu'da doğduğu hususunda hem-fikirdirler¹; Şeyhî Mehmed Efendi ve Müstakim-zâde daha genel bir ifade ile: “*Anadolu'dan zuhûr*” ettiğini bildirir².

Osmanlı hakimiyetine geçişinden itibaren, Trakya ve Balkanlar'a yönelik akınlarda önemli bir geçit yeri ve hareket üssü olarak kullanılan; bir çok câmi ve imâretlerin yaptırıldığı, vakıfların tesis edildiği Gelibolu, özellikle on altıncı yüzyılda itibar kazanmış, ön plana çıkmıştır. Klasik edebiyat sınırları içinde eser veren azımsanmayacak sayıda (otuz) şairin burada yetişmiş olması, Gelibolu'nun Osmanlı coğrafyasındaki seçkin konumunu gösterir³.

Aile Çevresi ve Tahsîli

Babası Hasan, Yeniçeri ağalığından mütekâid olduğu için ‘Ağa-zâde’likle şöhret bulmuştur⁴. Ağalıktan mütekaît olarak değil, ma'zûlen ayrıldığını öne sürenler de vardır⁵.

* Bu makale, *Tasavvuf* (yıl: 4, sayı: 11, temmuz-aralık 2003, ss. 151-175) dergisinde yayımlanmıştır.

¹ İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, AKM Yay., Ankara 2000, s. 16; Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihü'l-Mevlevîyye*, Süleymaniye Ktp. Yzm. Bağışlar, nr. 1462, v.72a; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 8; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. II, s. 69; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1945, c. I, s. 259; Nail Tuman, *Tuhfe-i Na'îli*, MEB Yay. Dairesi Başkanlığı, Ktp. Nr. B. 870, 1949, c. I, s. 47.

² Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-Fuzalâ*, Çağrı Yay., İstanbul 1989, s. 550; Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, nr. 628, 1170, v.108b; Safâyî Mustafa, *Tezkire-i Şu'arâ*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2549, vr.20b.

³ Feridun Emecan, “Gelibolu”, *TDVİA*, İstanbul 1996, c. XIV, ss. 1-6; Mustafa İsen, “Tezkireler Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar, Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış”, *Ötelerden Bir Ses*, Ankara 1997, s. 73.

⁴ S. Ahmed Dede, *age*, v.72a; Sâkıb Mustafa, *Sefîne-i Nefise fi'l-Menâkibi'l-Mevlevîyye*, Mısır 1283, c. II, s. 26; Ali Enver, *age*, s. 9;

“*Evâil-i halde iştiğâl u tenvîr-i mebâhis ile bedr-i temâm gibi tahsîl-i kemâl eyleyüp ‘ulûm-i ‘Arabîyye’de mâhir ve fûnûn-ı ‘akliyye ve nakliyyede mecmû’a-i nevâdir olduktan sonra sâlik-i meslek-i erbâb-ı tarîkat ve mâlik-i ezimme-i şerîat u hakikat olmağla...*”⁶ ifadesinden anlaşıldığına göre Mehmed, tarîkate intisâbından önce ilk gençlik yıllarında mükemmel bir tahsil görmüş, Arapça’yı öğrenmiş, aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi olmuştur.

Ağa-zâde Mehmed’in Âsaf ve Mustafa isimlerinde iki kardeşi vardır. İrtihalinden sonra makâm-ı meşîhate geçecek olan yeğeni, dîvân sahibi şair Mehmed Sâbir (Parsâ) (ö.1090/1679), küçük kardeşi Mustafa’nın oğludur⁷. Mustafa Efendi’nin askeriyeden ayrıldığı nakledilir⁸.

Ağa-zâde’nin evlenmediği de yalnızca **Sefîne**’de bir bilgi olarak yer alır⁹.

Tarîkate İntisabı ve Seyahatleri

Mehmed Dede, akar ve arazisini (*cümle-i mâ-melekin*) birâderi Âsaf Ağa’ya hibe ile, 1033/1623’te Konya Dergâhı’na giderek, Bûstan Çelebi’nin dervişi olmuş, binbir günlük çileyi ikmal etmiştir. Çelebi’nin icazetiyle (sefer izni alarak) Harameyn-i Muhteremeyn’i ziyaret etmiş; Kudüs’e giderek, Mescîd-i aksâ’da mutekif olmuştur¹⁰.

İçine doğan bir hisle (*lâmi’a*) Malta Adası’na seyahate karar vermiş, bunun için tarîkatin büyüklerinden ‘İvaz Dede’nin de rızasını almıştır. Malta’ya yaklaştıklarında deniz korsanlarınca gemilerine el konmuş, gemidekiler esir edilmiştir. Müslüman esirler Ada’ya çıkarılmış, Ağa-zâde de diğer esirlerle birlikte hafriyat işlerinde çalıştırılmış; hürriyetine kavuştuktan sonra Cezayir’e gitmiştir¹¹. S. Ahmed Dede: “*Cezâyir’e vardıkda Mesnevî-i şerîf’î anda bulup ahz ile ba’dehû vatan-ı ‘aslîsi olan Gelibolu’ya dâhil ve derûn-ı şehirde hânesinde va’z-ı Mesnevî ve icrâ-yı âyîn-i erkân-ı Mevlevî olup*”¹² derken, Ağa-zâde’nin **Mesnevî**’yle ilk defa tanıştığına mı, yoksa kendisine yeni bir Mesnevî aldığına mı işaret etmektedir? Çilesini tamamlamış bir dedenin **Mesnevî**’yi ilk defa görüyor olması her halde kastedilmemiştir. Sâkîb Mustafa, Ağa-zâde’nin esir alınışı ve hürriyetine kavuşmasını mufassal bir şekilde anlatırken, Cezayir’deki Mesnevî-i şerîf meselesinin esası da açıklığa kavuşur. Ağa-zâde Cezayir’de Veliyyü’l-dîn Dede’nin evine vardığında, Dede, Ağa-zâde’de gördüğü tahassürün sebebinin ne olduğunu öğrenmek istemiş, o da esaret sırasındaki karışıklıkta **Mesnevî**-i şerîf’îni kaybettiğini söyleyince, Veliyyü’l-dîn Dede kerameti ile kaybolan **Mesnevî**’yi kendisine takdim etmiştir¹³. Anlaşıyor ki, S. Ahmed Dede, **Sefîne**’deki bazı bilgileri hulasa ederek ve de yer yer atlayarak vermiştir.

Mehmed Dede, vatanı Gelibolu’ya döndüğünde herkes onu kendi hanesinde misafir etmek istemiş, o da bazılarını memnun, diğerlerini de mahzun etmemek için Âhi’-devle zaviyesinde¹⁴ **Mesnevî** tedrisine ve Mevlevî erkânını icraya başlamış; bir süre sonra deslere

⁵ Genç, *age*, s. 16; Muhammed Fazıl Paşa, *Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ*, Bosnalı Muharrem Mat. İstanbul 1283, s. 433; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 351.

⁶ Şeyhî, *age*, s. 550.

⁷ Şeyhî, *age*, s. 467; Sâkîb Mustafa, *age*, s. 26; Nail Tuman, *age*, c. II, s. 527.

⁸ Şeyhî, *age*, s. 467.

⁹ Sâkîb Mustafa Dede, *age*, s. 31.

¹⁰ Sâkîb Mustafa, *age*, s. 26; S. Ahmed Dede, *age*, vr.72a; Barihüda Tanrıkorur “Gelibolu Mevlevîhânesi”, *TDVİA*, İstanbul 1996, c. XIV, ss. 6-8; Safâiyî Mustafa, *age*, vr.20b; İlhan Genç, *age*, 16; Ergun, 1945:259; M. Fâzıl Paşa, *age*, s. 433.

¹¹ Sâkîb Mustafa, *age*, s. 27.

¹² S. Ahmed Dede, *age*, vr.72a.

¹³ Sâkîb Mustafa, *age*, s. 27.

¹⁴ Sâkîb Mustafa, *age*, s. 28; BarihüdaTanrıkorur, *agm*, s. 6, Mehmed Dede’nin Gelibolu’ya dönüşünde Solakzâde Mehmed Ağa’nın kendi mescidine bitişik iki odayı ona verdiğini, bundan

devam edenlerin sayısının artması üzerine, sadık dostlarından Abdu'r-rahmân ibn-i Mehmed Ağa'nın şehir dışında, geniş bir alana şehrin manevi hayatında önemli bir rol oynayacak olan görkemli bir Mevlevî-hâne inşa ettirmesiyle¹⁵, Muharrem ayının ilk günü oraya taşınılmıştır¹⁶. Sâkıb Dede, kardeşi Âsaf Ağa'nın daha önce kendisine bırakılan malları iade etmesi ve sevenlerini de sevabından mahrum bırakmamak için, onların da mâlen ve bedenlen yardımcı alınmak suretiyle bir *cilve-gâh-ı latîf* inşâ edildiğini söyler¹⁷.

Tanrıkörur, Gelibolu Mevlevî-hânesi'nin vakfiyesinin ele geçmediğini belirtmekte, bazı çıkarımlardan hareketle, 1621 tarihinden önce kurulmuş olmasını muhtemel görmektedir¹⁸. Sahih Ahmed Dede ise, Recep ayının guresinde tekkenin vakfiyesinin tahrir olunduğunu ve 1033/1623-24 (19.04.1624 Cuma) tarihinin düşüldüğünü kaydeder¹⁹.

1030/1620 tarihinde, daha sonra sadrazamlığa yükselen, Ohrili Hüseyin Paşa²⁰ tarafından Beşiktaş'ta inşa olunan Mevlevî-hâne²¹ için, Mehmed Dede davet edilmiş, mumailiyh de davete icabetle İstanbul'a gelerek, bahsi geçen tekkede iki ay kadar meşihat makamında bulunmuştur²². Tekkenin inşa tarihi bazı kaynaklarda 1031/1621²³ olarak yer alır.

---

sonra da ders ve sohbetlerin burada, âyinlerin de mescidde icra edildiğini, Mevlâna Müzesi Arşiv bilgisine dayanarak nakleder.

¹⁵ On beş Mevlevî âsitânesi içinde, Gelibolu Mevlevî-hânesi en geniş araziye ve en büyük ve haşmetli sema-hâneye sahiptir (Barühüda Tanrıkörur, *agm*, s. 6; Feridun Emecan, *agm*, s. 4)

¹⁶ S. Ahmed Dede, *age*, v.72a; İlhan Genç, *age*, s. 16; Safâyî Mustafa, *age*, vr.20b; Şeyhî Mehmed, *age*, 551; M. Fazıl Paşa, *age*, s. 433; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 259; Ali Enver, *age*, s. 9; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311, c. IV, s. 166.

¹⁷ Sâkıb Mustafa, *age*, s. 28.

¹⁸ Barühüda Tanrıkörur, *agm*, s. 6.

¹⁹ S. Ahmed Dede, *age*, s. vr.72a.

²⁰ Bostancı ocağında yetişip, Bostancıbaşı olmuş 1026/1617'deki Revan Seferi'nde yeniçeri ağası ve sonra Rumeli beylerbeyi olup vezirlikle divân-ı hümayunda bulunurken, 1030/1620'de Güzelce Ali Paşa'nın yerine veziriazam olmuştur. Belli sebeplerle görevinden azledilmesinden sonra, 1031/1621 Mayıs'taki Sultan Osman'ın hal ve katliyle sonuçlanan ihtilâlde, Dilaver Paşa'nın yerine ikinci defa veziriazam olduysa da, görevine başlamadan tayininin ertesi günü Ağakapısı'nda yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Beşiktaş'ta Yahya Efendi türbesi mezarlığında medfundur. Biyografik kaynakların bir kısmı Hüseyin Paşa'nın kaptanı- derya olduğunu söyleseler de, bu bilgiyi tarihi eserlerde bulmak mümkün olmadı. (İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, c. III, s. 374; Hüseyin Ayyansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281, c. II, s. 105)

²¹ İki buçuk asırlık tekke hayatına sahne olduktan sonra Sultan Abdü'l-azîz tarafından yeri Çırağan Sarayı içine alınarak 1868'de Maçka'da yaptırılan yeni bir mevlevî-hâneye nakledilmiş ve kısa bir süre sonra bunun yerinde Maçka kışlasının inşası kararlaştırıldığı için, Eyüb yakınlarında ve Haliç kıyısındaki Bahâriye'ye kaldırılmıştır (Muzaffer Erdoğan, "Mevlevi Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihaneleri", *İÜ Edb. Fak. Güney-Doğu Arş. Dergisi*, 1976, S.4-5, s. 35).

²² Şeyhî Mehmed, *age*, s. 551; İlhan Genç, *age*, s. 16; H. Ayyansarayî, *age*, s. 104; M. Süreyya, *age*, s. 166; M. Fazıl Paşa, *age*, s. 434; Müstakîm-zâde, *age*, vr.108b; M. Naci, *Osmanlı Şairleri*, haz. Cemal Kurnaz, MEB Yay., İstanbul 1995, s. 303; Muzaffer Erdoğan, *agm*, s. 6; Süheyl Ünver, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânesi Hakkında", *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, haz. F. Halıcı, Konya 1978, s. 166-168.

²³ Mevlevî-hâne, Hüseyin Paşa'nın vefatı senesinde (1031/1621) ikmâl edilmiştir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age*, s. 374; H. Ayyansarayî, *age*, s. 105; Muzaffer Erdoğan, *agm*, s. 35; Ekrem Işın, eserinin (*İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yay., İstanbul, s. 64, s. 295) bir yerinde, Beşiktaş Mevlevî-hânesi'nin 1631'de derya kaptanı Ohrili Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığını, ilk şeyhinin de Mehmed Hakîkî Dede olduğunu söylerken; başka bir kısımda 1622'de Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığını öne sürmektedir.

Başlangıçta matbahı ve diğer bazı müstemilâtı bulunmayan, yalnızca sema-hânedan ibaret olan Mevlevî-hâne'nin inşa hikayesi şöyle nakledilir²⁴: Donanma-yı Hümâyün ile Akdeniz seferinden dönen Hüseyin Paşa, Gelibolu'ya uğrayarak buradaki şeyhleri ziyaret eder, fakat her nasılsa kasabanın Mevlevî şeyhini unuttur. İstanbul'a doğru hareketinde şiddetli bir poyraz ile karşılaşılana donanma boğazdan çıkıp Marmara denizine bir türlü giremez ve bu hal bir kaç kere tekerrür edince, durumu bir gönül kırıklığına hamleden Hüseyin Paşa, ilk fırsatta Mevlevî şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede'yi ziyaret eder ve kusurunun afvını kendisinden niyaz eyler. Bundan fazlasıyla memnun kalan Mehmed Dede, donanmanın Marmaraya selâmetle açılması yolunda duâ eder ve aynı zamanda Paşa'nın yakın bir gelecekte sadârete yükseleceğini müjdelir. Hüseyin Paşa'nın İstanbul'a dönüşünü müteakip damatlığa lâıyk görülmesi ve sadrıazâmlığa yükselmesi dolayısıyla Mehmed Dede'nin kerameti anlaşılmış, bunun üzerine Paşa, bir şükran borcu olarak Beşiktaş'taki bu Mevlevî-hane'yi inşa ettirmiştir²⁵.

Mehmed Dede, Beşiktaş Mevlevî-hânesi'ne şeyh olduktan sonra Gelibolu'yu ihmal etmemiş ve buraya kendi yelkenli kayığıyla gidip gelmeyi âdet edinmiş. Hatta bu yelkenli kayığın yaptırılan küçük bir modeli Mevlevî-hâne'nin tavanında iki asırdan fazla bir zaman asılı kalmış. Mevlevî-hâne'nin Maçka'ya taşınması sırasında bu yelkenli kayığın ortadan kaybolduğu rivâyet olunur. Mehmed Dede'nin ilk mukâbeleyi bir Çarşamba günü yapması dolayısıyla sonraları bu geleneğe, Maçka ve Bahâriye Mevlevî-hânelerinde de harfî harfîne uyulmuştur²⁶.

Ağa-zâde'nin kerametinden sayılmak üzere şu vak'a nakledilir: 1031/1621-22 senesi Receb'inin yedinci günü seher vaktinde Mehmed Dede, müridlerine Gelibolu gemilerinden birini hazırlamalarını söylemiş, yanındakilerle beraber yola çıkmış ve Kumkapı hizasına vardıklarında: “*Bizim için Beşiktaş'da zâviye binâ eyleyen Hüseyin Paşa, bu saatde şehîden 'azm-i 'ukba eyledi, rahmetu'llâhi 'aleyh*” demiştir. Gerçekten de o anda Sultan Osman vak'ası zuhur etmiş, Hüseyin Paşa da eşkiya tasallutiyle şehit olmuştur²⁷.

Ömrünün kalan kısmını Gelibolu Mevlevî-hanesi'nde Mesnevî dersleri vermek ve hâl erbabını terbiye ile ikmal etmiş olan Mehmed Dede, “*sâ'atü'l-karâr*” ibaresinin işaret ettiği 1063/1652-53 senesinde vefat etmiş ve bânîsi olduğu Mevlevî-hâne tekkesine defnedilmiştir²⁸.

S. Ahmed Dede, Ağa-zâde'nin vefatı için aynı tarihi verir ve *derûn-ı hankâha defnolunduğunu*, (üzerine) *türbe inşâ* edildiğini söyler ve bu makamın ziyaretgâh oluşuna da dikkat çeker²⁹.

Tesiri ve Eserleri

²⁴ H. Ayvansarayî, *age*, s. 105; Muzaffer Erdoğan, *agm*, s. 35.

²⁵ Muzaffer Erdoğan, *agm*, s. 35-36.

²⁶ Muzaffer Erdoğan, *agm*, s. 36.

²⁷ Şeyhî Mehmed, *agm*, s. 551; Şeyhi'yi kaynak göstermesine rağmen, Esrar Dede bu yolculuğu küçük nüanslarla aktarır (İlhan Genç, *age*, s. 16).

²⁸ Şeyhî Mehmed, *age*, s. 551; Sâkıb Mustafa, *age*, s. 28; İlhan Genç, *age*, s. 16; Müstakîm-zâde, *age*, vr.108b; Mehmed Süreyyâ, *age*, s. 166; Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, s. 303; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 260.

²⁹ S. Ahmed Dede, *age*, vr.76a.

Eseri, insan olan bir sanatkar. Dîvânı ve mahlası olmayan bir şair³⁰. Kendisinden bahseden her eserde, ihtiram ifadeleri ile söze başlanmakta; onu anlatacak her kelime özenle seçilmekte: *Ol 'azîz-i mısır-ı ma'ârif, cümle-i 'ulûm u fûnûn-ı nakliyye vü 'akliyyede fâikü'l-akrân... hall-i müşkilât-ı hazret-i Mesnevî-i şerîfde 'adîmü'n-nazîr olup*³¹; *bûstân-ı belâğatin tûti-i şeker beyânı ve gülistân-ı fesâhatin bülbül-i şîrin-zebânı Ağa-zâde Mehmed Efendi'dir*³²; *Müşaru'n-ileyh keşf u kerâmat ile meşhûr bir mürîd-i celîlü'l-kadr imişler. Hayatında kıymeti bilinip ihtirâmat-ı fâika görenlerin biri de budur*³³; *Ekâbir-i Mevleviyyeden... 'urefâ-i şu'arâdan...*³⁴; *kutbu'l-'ârifin...Fahrü'r-ricâl Ağa-zâde zade'llâhü şerefen hazretleri...İşfâ ve ihlâsda kâ'im-makâm-ı câvidân ve sâki-i Hızır- kadem-i âb-ı hayvân-ı 'ilm ü 'irfân olup...*³⁵; *Şeyhlerin 'âlim ve 'âriflerindendi*³⁶; *füsehâ-yı hakîkinin pîşvâ-yı nâmdârındandır*³⁷.

Böyle itina ile seçilmiş kelimelerle tanıtılmaya çalışılan, eldeki üç beş şiirinden güçlü bir şair olduğu anlaşılan Ağa-zâde Mehmed Dede'nin öne çıkan vasfı, herhalde insan yetiştirmek olmalıdır. Onun hilafeti zamanında ahalinin bir çoğunun külâh-ı irâdet ve arakiyye-yi muhabbet giymesi de buna işaret eder³⁸.

Esrâr Dede'nin: "*Mehmed Dede hazretlerinin hizmet-i pür-bereketlerinde ber-pâ ve ba'de vefâtî'l-mürebî ihtiyâr-ı seyâhat-i leyl ü nehâr ve geşt-i güzâr-ı dâr u diyâr ve temâşâ-yı 'acâyib-i âsâr-ı Hüdâvendigâr ederek...*" cümlesinde belirttiği gibi Neşâtî (ö.1085/1674), derviş ve şâkirdi olarak Ağa-zâde'nin (*hidmetlerine vâsıl ve şerefi-bey'atlerine nâil olup*³⁹) üstadlık kürsüsünden feyz almıştır⁴⁰. Başlangıçta mahlassız şiirler yazan Neşâtî'ye mahlasının, Mevlânâ'yı medheden bir kasîdesinin Ağa-zâde tarafından beğenilmesi üzerine verildiği nakledilir⁴¹. Neşâtî şeyhi ve mürebîsinin vefatı sonrası Hz. Pîr'in mekanı Konya'da karar kılmıştır⁴².

Yeğeni ve halîfesi Mehmed Sâbir (ö.1090/1679)'in anlatıldığı eserlerde, Ağa-zâde'nin onun üzerindeki tesiri ve emeği mutlaka anılır: "*Kutbu'l-'ârifin Ağazâde (k.s) cenâb-ı velâyet-me'âblarının birâder-zâdeleri olup hidmet-i pür-bereketlerinde kat-'ı makâmât-ı merâtib ü rûsûm ve iktisâb-ı tarîka-i fezâil ü 'ulûm eyleyenlerdendir.*"⁴³

Sâbir, Ağazâde'nin kaynaklarda yer alan az sayıdaki şiirlerinden:

³⁰ S. Nüzhet, Üsküdar kütüphanesindeki bir tarikat silsile-nâmesinde mahlasının 'Hakîkî' olarak kayıtlı olduğunu söylemekteyse de (*Türk Şairleri*, s. 259-260), Ağa-zâde'nin elimizde bu mahlasla söylenmiş bir şiiri henüz mevcut değildir. Muhtemelen Nail Tuman da, bu bilgiyi tenkide tabi tutmadan kullanmıştır. (*age*, s. 47). Sâkîb Dede ise, mahlas kullanmadığını bildirir. (S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 260). Ali Enver de gayr-ı matbû mürettep bir Dîvân'ının varlığını haber verir (*age*, s. 9) lâkin, başka hiçbir kaynaktan yer almayan bu bilginin kaynağı kendisi olsa gerektir. Çünkü eserine aldığı şiir örneği Esrar Dede Tezkiresi'ndendir.

³¹ Sâkîb Mustafa, *age*, s. 28.

³² Safâyî Mustafa, *age*, vr.20b.

³³ Ali Enver, *age*, s. 9.

³⁴ B. Mehmed Tahir, *age*, s. 69.

³⁵ İlhan Genç, *age*, s. 17, 293, 487.

³⁶ M. Naci, *Osmanlı Şairleri*, s. 303.

³⁷ M. Fazıl Paşa, *age*, s. 433.

³⁸ Sâkîb Mustafa, *age*, s. 28.

³⁹ Şeyhî Mehmed, *age*, s. 569.

⁴⁰ İlhan Genç, *age*, s. 82; Faik Reşad, *Eslaf*, hz. Şemsettin Kutlu, tarihsiz, s. 241; Şeyhî Mehmed, *age*, s. 569.

⁴¹ İsmail Ünver, *Neşati*, KB Yay., Ankara 1986, s. 8.

⁴² Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, Gri Yay., İstanbul 1992, s. 145; İlhan Genç, *age*, s. 487.

⁴³ İlhan Genç, *age*, s. 295; Şeyhî Mehmed Efendi şunları söyler: "...mürşid-i fukarâ-i sâbirin olan Ağa-zâde dimekle şöhrat-dâde, Mevlevî şeyhi Mehmed Efendi'den inâbet ve hadeng-i azîmeti garaz-ı aslıye isâbet idüp...": *age*, s. 467.

Vâris-i ilm-i ledünnî âdem-i ma'nâ bizüz

Vâkıf-ı sırr-ı rumûz-ı 'alleme'-l- esmâ bizüz

matla'lı gazelini tahmis etmiştir⁴⁴. **Dîvân**'ında ayrıca, *der medh-i kutbü'l-aktâb Ağa-zâde Mehmed Efendi kuddise sirruhû* başlıklı, amcası/şeyhi vasfında bir medhiyyesinin yer alıyor olması da Sâbir'in, amcasına duyduğu saygı ve muhabbeti aşikar etmektedir.⁴⁵ Bu medhiyyesinde Sâbir, Ağa-zâde için övgü dolu ifadelere yer verir: *O, kutb-ı zamân, akıl sahipleri meclisinin sâkisi, doğru yol rehberlerinin hâdisidir. Binlerce cilt kitap kaleme alınsa, onun makâmlarını beyân etmek mümkün değildir. O, yakîn mülkünün pâdişâhı, kemâl burcumun güneşidir*⁴⁶.

Bazı kaynaklarda Mevlevîliğine tesadüf edilen Şeyhü'l-islâm Bahâyî (ö.1064/1653), gördüğü bir rüya münasebetiyle yazdığı satırlarda, Ağa-zâde'ye ihlâsını dile getirir⁴⁷. 1650'de şeyhülislamlık görevinden alınan Bahâyî, arpalığından Midilli'ye sürgüne gönderilir. Sürgüne gemi ile çıkan Bahâyî Efendi'nin uğradığı Gelibolu'da kalmasına saray tarafından göz yumulmuştur⁴⁸. Bahâyî'nin Gelibolu'da, son demlerini yaşayan Ağa-zâde'nin yanında kaldığı ve sohbetinden müstefit olduğu muhakkak görünmektedir.

Yine XVII. yüzyıl şairlerinden Derviş-Sineçâk Osman- (ö.1055/1645)'in Ağa-zâde'nin hizmetinde bulunup, onun sohbetinden istifade ettiği belirtilir⁴⁹. Seyyah Evliyâ Çelebi'nin de Mehmed Dede'nin ders ve sohbet halkasına katılıp, elini öptüğü nakledilir⁵⁰.

Adnî Dede (ö.1095/1683) de Mehmed Dede'nin sohbetlerine iştirak edip, hakikat sırlarının nurlarından feyz almışlardan biri olarak anılır⁵¹.

Ağa-zâde Mehmed Dede'nin ismi, hilâfet-nâmelerde, hilafet vermeye mezun kişilerin arasında yer alır: *Sâdik Dede'nin hilâfeti Seyyid Nâsır Abdu'l-bâkî Dede'den, bunun da birâderi Ali Nutkî Dede'den, bunun da 'ammî sahîh Ahmed ser-tabbâh Dede'den, bunun da ammî Ebûbekr Dede'den, bunun da Sefîne sâhibi Sâkîb Dede'den, bunun da Seyyid Mehmed Dede'den, bunun da Şâtî Ahmed Dede'den, bunun da Ağa-zâde Mehmed Dede'den, bunun da Çelebi Bûstân-ı Evvel'dendir*⁵².

Şiirlerinde mahlas kullanmak yerine, namsızlığı tercih eden⁵³ Ağa-zâde'nin şiiri *muhakkikâne, ârifâne* kavramlarıyla anlatılır⁵⁴. Öfkeli mizacını yeri geldiğinde, şeyhliğine yakışacak bir vakarla, gösterebilmektedir⁵⁵. *Bizüz* redifli gazelinden, din düşmanlarına, âl-i abâ münkirlerine olan öfkesi yansır:

Münkir-i âl-i 'abâya tîgidür her nutkımız

Kâhir-i a'dâ-yı dînü seyfi Mevlânâ bizüz

⁴⁴ Tahmisin ilk bendi şöyledir: *Cilve-i envâr-ı zâta mazhar-ı meclâ bizüz / Aç gözün dervîş kim dünyâ vü ma-fihâ bizüz / Süretâ insânuz ammâ 'âlem-i kübrâ bizüz / Vâris-i 'ilm-i ledünnî âdem-i ma'nâ bizüz / Vâkıf-ı sırr-ı rumûz-ı 'alleme'-l- esmâ bizüz* (N. Fazıl Duru, *Sâbir Mehmed Hayatı-Edebi Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış YLT, Selçuk Ü. Konya 1994, s. 43); aynı şiir Ahmed Celâle'd-dîn Dede (d.1853-ö.1946) ve Sâkîb Mustafa (ö.1735) tarafından da tahmîs edilmiştir. (S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 260; N. Fazıl Duru, *Mevleviyâne*, İstanbul 2000, s. 201-203)

⁴⁵ N. Fazıl Duru, *agt*, s. 28-29.

⁴⁶ N. Fazıl Duru, *agt*, 28-29.

⁴⁷ Nâimâ Tarihi, c.V, s.153'den nakleden: S. Nüzhet Ergun, *Şeyislam Bahâyî Efendi*, İstanbul 1933, s. XIII; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 666.

⁴⁸ Harun Tolasa, *Şeyhülislam Bahâyî Efendi Dîvân'ından Seçmeler*, İstanbul 1979, s. 20.

⁴⁹ Sâkîb Mustafa, *age*, s. 30; İlhan Genç, *age*, s. 199; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 1176; Barühüda Tanrıkorur, *agm*, s. 6.

⁵⁰ Barühüda Tanrıkorur, *agm*, s. 6.

⁵¹ İlhan Genç, *age*, s. 351; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 257.

⁵² Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevî-hânesi*, Darü'l-hilâfeti'l-Aliyye 1329, s. 163.

⁵³ Ali Enver, *age*, s. 9.

⁵⁴ Şeyhî Mehmed, *age*, s. 551; B. Mehmed Tahir, *age*, s. 69.

⁵⁵ Mehmed Ziyâ, *age*, s. 23.

Bu gazelinde başka, biyografik kaynaklarda yer alan:

Zîr-i pâ-yı Mevlevîde her sadâ-yı pâ-y-kûb

Münkir-i vecd ü semâ'a dokunur mânend-i tûb

matla'lı oniki beyitlik gazelinin dışında, **Mecmû'a-i Esrâr Dede**⁵⁶'de Ağa-zâde'ye ait olduğu belirtilen şu murabba' kayıtlıdır:

Sâhib-velâ-yı Hak biziz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî
Bî-kayd kim mutlak biziz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

Devr eyleriz devrânile
Çarh üzreyiz a'yânile
Mevsûf olup her şânile
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

Nâlişde biz nâyîleriz
Gerdişde hercâyîleriz
Kand u şeker-hâyîleriz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

Feth eyledik biz 'lâ'mızı
İsbât edip 'illâ'mızı
Mevlâlıyıp Mevlâmızı
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

Ehl-i semâ'ız nâyile
Def-i tarab efzânile
Bu şevk-i Mevlânâyile
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

İrşâdımızdır Mesnevî
Esrâr-ı 'ilm-i ma'nevî
Ebyât-ı Monlâ 'aşk evi
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

Eşyâ ile gerdişdeyiz
Esmâyile bilişdeyiz
Yezdânile hâlişdeyiz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

Nâyîde hû hû neyledir
Neylerde kû kû neyledir
Mutribde yâhû neyledir
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

Sırr-ı elest âgâhıyız
Zü'n-nûn-ı bâtın mâhıyız
Ma'nîde biz Allâhiyüz

⁵⁶ Esrâr Dede, *Mecmû'a-i Esrâr Dede*, İÜ Ktp. TY. Nr. 6765, vr.21b.

Biz Mevlevîyiz Mevlevî

Yerde Hüsâmü'd-dînîyiz
Göklerde Şemsü'd-dînîyiz
Rûmda Celâlü'd-dînîyiz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî

*Lehce-i pür-behcelerinde olan letâfet u halâvet takrîr-i beyne'l-mukâbeleteyn 'uşşâkı ser-endâz-ı sahbâ-yı hâlet idüp mülâzım-pây-ı minber-i mev'izeleri me'yûnu'l-gâile-i humâr-şuğl-ı mâsivâ olup hemîşe sohbet-i pür-hikmetleri ve yâd-ı garâib-i müstefâdeleri zevk ü safâ-yı nev-be-nevleriyle tâze hayât-bahş-ı ervâh-ı müştâkîn olurlar idi*⁵⁷. O, belağat bahçesinin şeker söyleyen tûtîsi, fesâhat gülîstânının tatlı dilli bülbüldür⁵⁸ gibi ifadeler şiiirinin gücüne işaret eder⁵⁹.

Mesnevî'de nakledilen **Şah u Kenizek** kıssasına bir ta'likâtı⁶⁰ vardır. Bu ta'likât Esrar Dede Tezkiresi'nde de yer alır⁶¹. Çeviri metnini verdiğimiz bir eseri de, **Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin şerhi**⁶²dir.

Onsekizin Sırrı, Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Tercüme ve Şerhleri

Mevlevîlerce kutsal bilinen 9 ve onun katı olan sayılar, mistik öğretinin âdeta omurgasını meydana getirmiştir. Bu inancın temeli, akl-ı küll ile nefis-i küll'ün 9 kat göğü meydana getirmesine dayanır. Bu göğün hareketiyle 4 unsur oluşmuş ve bütün bunlardan cansızlar, bitkiler ve canlılar doğmuş, böylece hepsi birden 18 sayısı ile kodlanan kâinat tasavvurunu şekillendirmişlerdir. Bütün bunların dışında özellikle Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin Mevlânâ'nın elinden çıkmış olması, sayı sembolizminin manevî plandan, bütün maddî plana yön vermesine sebep olmuştur⁶³. Mesnevî'nin ilk onsekiz beyti düşünülerek de, onsekiz rakamı üzerinde kutsal bir halka oluşturulmuş olabilir. Semâ'ya katılan semâ'-zenlerin sayısı dokuz veya katları olmalıdır; kapıdan geçen derviş onsekiz gün hücrelerinde kapalı kalır; tarîkate yeni sülûk etmiş bir cân, ilk onsekiz gün üstünde getirdiği elbiseleriyle çalışır; hayderî cübbesinin yakasına, güğüs hizasına kadar inen ve istivâ denilen iki parmak eninde dokuz veya onsekiz sıra makine dikişi çekilir; tekbir edilen sikke, Hz. Mevlânâ'nın sandukası altında onsekiz gün kaldıktan sonra başa giyilir; cezalandırmada bile küstahın arkasına hafif darbelerle dokuz veya onsekiz değnek vurulurdu⁶⁴. Hulâsa, tarikat içinde sayının söz konusu olduğu her alanda, bunun dokuz, katları ve özellikle onsekiz olmasına özen gösterilirdi.

⁵⁷ Sâkıb Mustafa, *age*, s. 28.

⁵⁸ Safâyî Mustafa, *age*, vr.20b.

⁵⁹ Şeyhî Mehmed, *age*, s. 551; Muallim Nâci, *Esâmî*, s. 352; Ali Enver, *age*, s. 9.

⁶⁰ Bir kitabın bazı mahallerini îzah, tashih veya tafsil maksadıyla kenarına veya ayrıca bir risâlede yazılan mülâhazat ve mütâla'ât (Ş. Sâmi, *Kâmûs-ı Türki*, Der-sa'âdet 1317, s. 417; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. III, s. 393)

⁶¹ İlhan Genç, *age*, s. 18.

⁶² Nüsha tavsîfi: İstanbul Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa, Nu:619. Eser, 180x135 (140x85) mm. ebâdında; (14a-20b) 7 varak ve 21 satırdır. Nesih hatla istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Miklablı, yeşil bez ve kahverenkli meşin ciltlidir. Kağıdı kerem renklidir.

⁶³ Ekrem Işın, "Sembolizm ve Tasavvufî Hayat", *Hoş Gör Yâ Hü*, Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesnelere, YKY, İstanbul 1999, s. 9-10; A. Gölpınarlı, Mevlevîlerin onsekiz sayısına kutsiyet izafe ediş sebeplerini teferruatlı bir şekilde izah eder: *Mesnevî ve Şerhi*, KB Yay., Ankara 2000, s. 28-30.

⁶⁴ N. Fazıl Duru, *Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları*, Yayımlanmamış DT, Ankara 1999, s. 334-338.

Mesnevî'nin yazılış öyküsü şöyle nakledilebilir:

Çelebi Hüsâme'd-dîn ashâbın İlâhi-nâme-i Hakîm Senâî'ye ve Mantiku't-tayr-ı Ferîdü'd-dîn 'Attar'a ve Mûsîbet-nâme'sine meyillerin gördü. Hazret-i Mevlânâ'dan derhâst itdi ki esrâr-ı gazaliyyât çok oldu eger şöyle ki İlâhî-nâme-i Senâî ya Mantiku't-tayr tarzında bir manzum kitâb kılınâ tâ dostlarına yâdgâr ola gâyet inâyetdir. Hazret-i Mevlânâ fi'l-hâl dülbendinden bir kağıd çıkarıp Çelebi Hüsâme'd-dîn'in eline verdi ol kağıdın içinde ol Mesnevî'den on sekiz beyt yazılmış 'Bi's-nev ez ney çün hikâyet mî-koned // Pes sühan kütâh bâyed ve's-selâm' lafzına varınca andan sonra Hazret-i Mevlânâ buyurdu, sizin zamîrinizden bu dâ'iyye bu baş urmazdan evvel 'âlem-i gaybden gönle bu ma'nâ ilkâ olmuş idi ki bu nev' bir kitâb nazm olunca ve tamam-ı ihtimâm ile Mesnevî'ye şurû' gösterdiler..⁶⁵.

Bahsedildiği gibi ilk onsekiz beyit, bizzat Hz. Pîr'in elinden çıkmıştır. Bu kısım Mesnevî'nin özü, esas kabul edilmiş; geri kalan kısım, onsekiz beytin tefsiri olarak düşünülmüştür. Bu sebeple onsekiz beyti müstakil bir kısım sayanlar da vardır⁶⁶.

Mesnevî'nin ilk beytinin, ilk iki beytinin veya ilk dört beytinin şerhine rastlamak mümkündür⁶⁷: Molla Câmî, **Şerh-i du beyt ez Mesnevî**⁶⁸; Nev'i Yahya Efendi, **Şerh-i dü-beyt-i Mesnevî**'sinde ilk iki beyti şerhetmişlerdir⁶⁹. Mihâlçlı Hacı Mustafa Efendi'nin de ilk dört beyte şerhi vardır⁷⁰.

Yaygın bir gelenek olmasa da onsekiz beytin de şerh, tercüme veya nazmen tercüme edildiği görülür:

İsmâil-i Ankaravî (ö.1041/1631), **Fâtihâtü'l-ebîât**'da ilk onsekiz beytin ve Mesnevî'de anlaşılması güç bazı kelimelerin şerhini yapmıştır⁷¹. İsmail Hakkı Celvetî (ö.1725) **Rûhu'l-Mesnevî** adını taşıyan iki ciltlik eserinde onsekiz beytin şerhini yapmıştır⁷². Kerkük Türklerinden Hâlis (d.1797/ö.1858), Mesnevî'nin onsekiz beytini **Kitâbü'l-ma'ârif fî şerh-i Mesneviyyü'l-şerîf** adlı risalesinde Farsça nazmen şerhetmiştir⁷³. Bağdadlı Âsım (d.1803/ö.1887)'in onsekiz beyte yaptığı şerh, *Dîvân*'ının sonunda yer alır⁷⁴. Mehmed Emin, **Ravâiyihü'l-Mesnevî**'de onsekiz beyti şerhetmiştir⁷⁵. İhsan Mahvî (ö.1936), Mesnevî'nin onsekiz beytini şerh etmiş, fakat bu çalışma yayınlanmamıştır⁷⁶. Selçuk Eraydın, onsekiz beyti şerheden son isimler arasında yer alır⁷⁷.

İlk onsekiz beyit nazmen de tercüme edilmiştir:

Abdal (Şems)'in **Terceme-i me'ânî-i hij-deh ebyât-ı şerîf-i Mesnevî-i Ma'nevî**'si *Dîvân*'ında yer alan manzum bir çeviridir⁷⁸. Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu⁷⁹, Mehmet

⁶⁵ Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*, trc. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1289, s. 524; Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, MEB Yay., İstanbul 1995, s. 325-327; Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ*, İstanbul 1318, s. 59; M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay., Ankara 1984, s. 226.

⁶⁶ M. Celâl Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, İstanbul 1952, s. 51-52.

⁶⁷ Bkz., Âmil Çelebioğlu, Muhammediye, "Muhtelif Şerhlre Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler", *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, MEB Yay., Ankara 1998, s. 525-545.

⁶⁸ Feysi Halıcı, "Molla Câmî'nin Yeni Bulunan Bir Yazma Eseri Bu Eserde Mesnevî'nin İlk İki Beytinin Şerhi", *İÜ Edb. Fak. Türkiyat Arş. Merkezi, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğler*, İstanbul 1988, ss. 375-384.

⁶⁹ B. Mehmed Tahir, *age*, s. 437.

⁷⁰ B. Mehmed Tahir, *age*, s. 40.

⁷¹ Erhan Yetik, *İsmâil-i Ankaravî*, İşaret Yay., İstanbul 1992, s. 88-89.

⁷² A. Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Katalogu IV*, TTK Yay., Ankara, 1994, s. 125.

⁷³ İ. Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yay., İstanbul 1988, c. I, s. 523.

⁷⁴ S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 105.

⁷⁵ A. Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Katalogu*, s. 198.

⁷⁶ İ. Mahmud Kemal İnal, *age*, c. II s. 688.

⁷⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, MÜ İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 495-500.

⁷⁸ Süleyman Şemsî Dede, *Tuhfetü'l-Mesnevî 'alâ Hubbi'l-Hayderî*, İstanbul 1305s. 26-27.

⁷⁹ Abdullah Ö. Hacıtahiroğlu, *Mesnevî-Mevlâna*, Ötüken Yay., İstanbul 1972:7s. 8.

Faruk Grtunca⁸⁰ ve Âmil Çelebioğlu da Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini nazmen tercüme edenlerden bir kaçıdır.⁸¹

Ağa-zâde Mehmed Dede'nin ilk onsekiz beyte yapmış olduğu şerh, dikkat çekecek şekilde İsmâil-i Ankaravî'nin, **Fâtihu'l-Ebyât**⁸² tındaki ilk onsekiz beyit şerhine benzemektedir (*benzerliklerin bir kısmı dipnotlarda gösterilmiştir*). Her ikisi de aynı asırda yaşamış bu iki Mevlevî muellifin eserlerindeki bu benzeyişi, hatta kimi zaman aynı cümleleri nasıl izah edebiliriz? Ankaravî, eserine önce Mesnevî'nin Arapça dîbâcesinin şerhi ile başlamış, sonra bazı kelimelerin izahını yapmış ve daha sonra ilk onsekiz beyti sırası ile şerhederek, altı ciltlik eserinin ilk cildinde yer alan, bazı araştırıcılardan tarafından bağımsız bir eser olarak da kabul edilen **Fâtihu'l-Ebyât**'ı kaleme almıştır. Ağa-zâde, pek mümkündür ki bu eseri okumuş (Ankaravî'den yaklaşık yirmi yıl sonra vefatını gözönünde bulundurarak, Ağa-zâde'nin etkilenen kişi olduğunu söyleyebiliriz); notlar almış; Ankaravî'nin eserini, muhtemelen ders verdiği geniş kitleyi düşünerek, sade ve anlaşılır bir dille zetliyerek, yer yer kendi düşüncelerini de dahil etmek sretiyle eserini meydana getirmiştir.

şerh-i Ağa-zâde Efendi Rahmetu'llâhi 'Aleyh

(14a) (1) *Bi'ř-nev (în) ney çn şikâyet mîküned*
Ez cdâyhâ şikâyet mîküned

Elhamdli'llâhi rabbi'l-âlemin ve'ssalâtu ve'sselâm 'alâ nebiyyihi Muhammedin ve âlihi ecma'in. Ammâ ba'd. Hakk tebâreke ve te'âlâ bu mevcdâtı ketm-i 'ademden sahrâ-yı vcda getirdi. İçlerinden benî Âdemi mu'azzez  mkerrem kıldı ve 'akl nrı ile münevver eyledi. Tâ kim bu 'âlemde 'mrlerini zâyi' itmeyüp nin halk olunduklarını bileler, aña göre 'amel idüp ma'rifet-i İlâhiyye tahsîl eyleyeler. Pes bu 'âleme geldiler,  fırka oldılar. Evvelki fırka ekall-i tâifedr ki mesâlih-i dünyâ vâsıtasıyla vatan-ı aslılerin ferâmûş eylemediler. Ve vücûd-ı bey' u řirâ ile bir an tevecchden Hakka hâli olmadılar. Hakk ve celle ve 'alâ bu tâife-i 'aliyyenn hakkında "**ricâln lâ tlhhim ticâratn velâ bey'un 'an zikrillâhi**"⁸³ buyurmuşdur. Bunlar enbiyâlar ve evliyâlardır. İkinci fırka anlardır ki, bu 'âlem-i fânnn telezzzâtına aldanup nev'an Hakktan gâfil olmuşlardır. Bu tâife-i mzekkire v mnebbihe muhtâclardır. nc fırka, mekr-i şeytâna firifte olup bi'l-külliyye Hakktan gâfil ve zâil olmuşlardır. Kâbil-i irşâd degllerdr. el-'ıyâzu billâh "**velehm âzânn lâ yesme'ne bihâ**"⁸⁴ bunların hakkındadır. Fırka-i evvelnn muktedâsı hâce-i kevneyn salla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemdr. Kur'an ve tebliğ iledür. Fırka-i sâniye ki zümre-i erbâb-ı îmân ve kâbil-i iktisâb-ı 'irfândur. Ve istimâ' u ittisfâf ile emrolunmuşdur. Netekim sre-i A'râf'da vâki' olmuşdur: "**Ve izâ kuri'el Kur'ânî festemi' lehu ve ensit le'allekm trhamn**".⁸⁵ Hazret-i Mevlânâ kaddesa'llâhu sırrahu'l-'aziz Mesnevî'sindeki

⁸⁰ F. Halıcı, B. Gkfiliz, *Mevlânâ Güldestesi*, s. 74-75.

⁸¹ Âmil Çelebioğlu, "Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Manzum Tercümesi", *Türk Edebiyatı*, 1990, S.195, s. 7.

⁸² İsmâil-i Ankaravî, *Mesnevî-i şerif şerhi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, c.I, s. 1-44.

⁸³ "[yle] kimseler [vardır ki,] bunları ne ticaret ne de kazanma hırsı Allah'ı anmaktan, salâta devamlı ve duyarlı olmaktan, arınmak için verilmesi gerekeni vermekten alıkoyabilir." (Nr: 37), Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yay., İstanbul 1999, c. II, s. 717.

⁸⁴ "Gerçek şu ki, Biz, cehennem için, kalpleri olup da gerçeği kavrayamayan, gözleri olup da göremeyen, kulakları olup da işitemeyen görünmez varlıklardan ve insanlardan çok canlar ayırmışızdır." (A'râf: 179), Esed, *age*, c. I, s. 311.

⁸⁵ "Bunun içindir ki, Kur'an okunduğu zaman ona kulak verin, sesinizi kesip dinleyin onu, ki, [Allah'ın] esirgemesiyle kuşatlasınız!" (A'râf: 204), Esed, *age*, c. II, s. 315.

fırka-i sâniyeye hitâb idüp *bi'ş-nev* ile bed' eylemişlerdür. Hakk te'âlâ cümlemize işitmek müyesser eyleye.

(14b) // Sâil su'âl itse ki: “*Küllü emrin zî bâlin lem yebde' fihî ismul'lâhi fehüve ebterun*⁸⁶” buyurulmuşdur. Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-'azîz Mesnevî-i şerîfî niçün besmele ve hamdele ibtidâ itmedi? Cevâb oldur ki: “ *Bi'ş-nev*'inüñ ‘bâ’sı besmele ve hamdele makâmına kâim ve niçe esrâr u nikâtı câmi’ bir harfdür, netekim Hazret-i İmâm ‘Ali kerrema’llâhu vechehû buyurmuşdur:

“ *Küllü mâ fi't Tevrâti ve'l İncîli ve'z Zebûri mevcûdun fi'l Kur'âni ve küllü mâ fi'l Kur'âni mevcûdun fi'l Fâtihati ve mâ fi'l fâtihati mevcûdun fi'l besmele ve mâ fi'l besmeleti mevcûdun fi'l bâ*⁸⁷, ve dahı bilmek gerekir ki, evvelâ *bi'ş-nev* deyü semâ'a emr idüp gayr-ı ‘ibâret ile ibtidâ eylemedi⁸⁸. Kârında bir nükte dahı budur ki tarik-i Hakka sâlik olanlara ibtidâ vâcib olan istimâ'dur. Anuñ için basardan ve sâir a'zâdan erbâb-ı tarîk katında sem' efdaldür⁸⁹. Kemâ kâle sâhibü't-Tefsîrî'l-Kebîr: “*i'lem ennehü essem'a efdalu mine'l basar, lienne'llâhe te'âlâ haysu zikrihumâ fi'l-Kur'âni kaddeme's-sem'a 'ale'l-basari ve't-takdîmu delîlü'l fadli*⁹⁰” yine gelelim ‘alâ tariki'l isti'âre neyden murâd mürşid-i kâmil ve bir mükemmeldür ki kendüden ve halkdan fânî ve Hakkla bâkî ola.

Mesnevî:

Fânî zi hod u bedüst bâkî
În taraf ki nîstend ü hestend⁹¹

beynehümâ münâsebet-i tâmme vardur, lafzen ve zâten. Lafzen olan münâsebet oldur ki, ehl-i fûrs ney kelimesin ekser mevâzı'da nefy ma'nâsına isti'mâl iderler. Mürşidân-ı ilâhî dahı ‘ârızî olan vücûdlarını nefy itmişlerdür. Ve ‘adem-i aslîlerine gitmişlerdür⁹². Ve zâten olan müşâbeheth oldur ki netekim nâyûñ derûnı gıll u gışdan hâlî olup sûretâ aña muzâf olan nağamât u elhân hakikatde sâhibi olan nâyîdendür, kendüden degüldür. Kezâlik bu tâife-i ‘aliyyenüñ derûnları mâsivâdan hâlî ve nağamât-ı ilâhiyye ile mâl-â-mâldür. Ve her ne kadar

⁸⁶ “Her mühim iş ki bismi'llah ile başlamamıştır, güdüktür”. (İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yay., Ankara 1994, c. IX, s. 207)

⁸⁷ “Tevrat, İncil ve Zebur'da olan her şey Kur'an'da; Kur'an'da var olanlar Fatih'de; Fatih'dakiler besmelede; ve besmeledekiler de 'bâ'da mevcuttur”. (Hz. Ali'ye atfedilen bu söz için, Seyyid Hüseyin Nasr, Abdulkerim el-Cilî'nin ‘*el-Keşf ve'r-rakim fi şerh-i bismi'llâhi'rrahmâni'rrahîm*' adlı eserini kaynak gösterir. (S. Hüseyin Nasr, *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, çev. A. Demirhan, İstanbul 1992, s. 42-43); Gölpınarlı, aynı sözün Ebû-bekr-i Şiblî (ö. 334/945) tarafından da ‘Ben, b'nin altındaki noktayım’ biçiminde kullanıldığını nakleder. (*Mesnevî ve Şerhi*, c. I, s. 31); **Bâ**, harfîyle ilgili, diğer Mesnevî şerhlerindeki yorumlar için: Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, s. 525-526'ya bakılabilir.

⁸⁸ Mevlânâ evvelâ *bi'ş-nev* diyü istimâ'a emr idüp gayr-ı ‘ibâret ile ibtidâ eylemedi. (Ankaravî, 1289:23)

⁸⁹ Anunçün basardan ve sâir a'zâdan ve evvârihden dîn u tarikatde sem' evlâdur. (ve *Fahrü'd-dîn-i Râzî Tefsîri'nden alınan aynı örnek*): İsmâil-i Ankaravî, *age*, c.I, 23.

⁹⁰ Nitekim, Tefsîr-i Kebîr'in müellifi (Fahrü'd-dîn-i Râzî) şöyle der: “ Bil ki, , işitmek, görmekten daha önceliklidir; çünkü Allâhu Te'âlâ Kur'an'da bu ikisini zikrettiğinde, işitmeyi görmeden öncelemiştir. Ve bu önceleme işitmenin görmeye göre daha evlâ olduğunun delilidir.

⁹¹ Kendimden fânî, dostla bâkîdir; bu yüzden hem vardır hem yoktur.

⁹² Yine gelelim ney bir niçe vechden ‘ibâret olmak kâbilidir. Evvelâ sûfi-i sâfi ve ‘âşık-ı vâfi derûnı mâsivâdan hâlî ve nefha-i Hakk'la mâlî olan mürşid-i ‘âliden isti'âre ola. Zîrâ ney'ün insan-ı kâmile sûreten ve lafzen ve zâten münâsebet-i tâmme ve müşâbeheth-i ‘âmmesi vardur. Sûreten olan müşâbeheth sufret-i sîmâ ve şerh-i sinedür ki ‘âşık-ı ilâhiyyenün reng-i bîrûnları ve hâl-i derûnları bu gûnedür (İ. Ankaravî, *age*, c.I, 24).

kemâlât u âsâr u esrâr u hâlât ki bunlara nisbet olunur. Fi'lhakîka Hudâ-yı te'lânuñdur. Bunlar âlet vâki' olmuştur⁹³.

Beyt:

Hikâyet-i dûrî vü şikâyet-i mehcûrî⁹⁴

ehl-i gaflete tenbîh ve erbâb-ı hicâba ta'lîm içindir. (15a) //Netekim Hazret-i Pîr bir mahalde buyururlar:

Mesnevî:

Reftenem sivâ vü nemâz u ân halâ
Behr-i ta'lîmest reh-i merr-i halk râ⁹⁵

mertebe-i gayb-ı hüviyyetden cüdâ olup ve 'âlem-i istiğrâkdan ayrılıp 'âlem-i mülke ve dâr-ı teklîfe geldiğini hikâyet idüp mebd'e' me'âdı bildirür. Bu tarikle ihvân-ı safâyı irşâd murâd idinürler. Vallâhu a'lem bi's-savâb.

Mesnevî:

(2) *Kez neyistân tâ merâ bübrîde end*
Der nefîrem merd u zen nâlîde end

Neyistân müste'âr u kinâyedür. Makâm-ı cem'den murâd Hakkı, halksız müşâhede itmege dirler. Makâm-ı farkuñ mukâbilidir. Ve fark-ı Hakk'dan halkla mahcûb olmağa dirler. Ol zamân kim sâlik kendü varlığından bi'l-külliyeye halâs olup fenâ-fi'llâh hâsıl eyler. Tâlibleri irşâd için ba'zısı yine makâm-ı farka reddolunur. Bekâ-bi'llâhda karâr eyler. Bu makâma fark-ı ba'del- cem' ve fark-ı sâni' dahı dirler. Cem'ül-cem' dahı dirler. Halkı hakkıyla kâim-i müşâhede eylemeden kinâyedür. Netekim Gülşen-i Râz sâhibi buyururlar:

Beyt:

Makâm-ı dil-güşâyış cem'-i cemîst
Cemâl-i cân-fezâyış şem'-i cemîst⁹⁶

Bu takdirce ma'nî-i beyt şöyledür ki: Makâm-ı cem'den irşâd-ı nâs içüñ reddolunupertebe-i farka ve temeyyüze göndürilelden beri sadâ vü da'vetimden er ü 'avret nâlîdedür. Murâd şol füyûzât-ı Rabbânîdür ki, mürşid-i kâmil vâsıtasıyla sâliklerüñ kalbine irişüp ol sebep ile gönülleri münfa'il ü müte'essir olup bir hâlet ve bir keyfiyyet hâsıl iderler ki gönüllerinde 'aşk-ı ilâhîden gayrı nesne karâr eylemez. Ol halde kendülerden gün-â-gün tazarrû' u nâleler sâdir olur.

Mesnevî:

(3) *Sîne hâhem şerha şerha ez firâk*
Tâ-be- güyem şerh-i derd-i iştiyâk

Hazret-i Mevlânâ kaddesa'llâhu sırrahu'l-'azîz buyururlar ki: Bir sîne isterem ki nâr-ı hakîkatüñ firâkında şerha şerha ola. (15b) //Ya'nî bir kimesne isterem ki derd-i ilâhî ile derûnı pür ola ve bir ân talebden hâlî olmaya. Tâ ol hazrete olan derd ü iştiyâkı söyleyeyüm

⁹³ Nitekim nâyün derûnı gıll u gışdan hâlî ve anda olan nağamât u elhâna bâ'is u bâdî olan nâyîdür. Kezâlik bu tâife-i 'aliyyenün derûnları mâsivâdan hâlî ve nağamât-ı ilâhî vü nefahât-ı rabbânî ile malîdür. Her elhân u nağamât ki nây'a nisbet olunur fi'l-hakîka Hudâ-yı müte'âlinündür. Bunlar ortada bir âlet-i mülâhaza ve mazhar-ı mu'âmeledür (İ. Ankaravî, *age*, c.I, 24).

⁹⁴ Uzaklığın hikayesi, ayrılığın şikâyeti.

⁹⁵ Benim sivâyâ, namaza ve o boşluğa gidişim, halkın acı yolunu öğretmek içindir.

⁹⁶ Gönül açma makamı cem'ü'l-cem'dir; can artırış cemâli cem'in mumudur.

ve anuñ esrârını şerh eyleyüm. Şöyle ki, sâlik bir mertebeye tâlib ü râğıb olmaya sırr-ı yârı aña söylemezler ve söyledikleri takdirce tâlibde istek olmayıcak, derûnında münakkaş olmaz, belki bir kulağından girüp ol bir kulağından çıkar. Pes, sâlik talebinde ol mertebe sa'y eylemek gerekdür ki mâsivâl'lâh mahabbeti kalbine bir vechile yol bulmaya ve telezzüzât-ı dünyeviyye ile mütelezziz olmaya, hatta mürşid-i kâmilüñ dürer-i yârı tabiatde yerleşüp karâr eyleye. "*Allâhümme erzaknâ lüme'a't- tâlibîne hâzihi'l mertebeti.*"⁹⁷

Mesnevî:

(4) *Her kesî kü dûr mând ez asl-hîş
Bâz cûyed rûzgâr-ı vasl-ı hîş*

Her şol kimse ki, aslından ırak kaldı, rûzgâr-ı vuslatı giru diler. 'Âlem-i gurbetde karâr idemez. Eyle olsa 'âkile lâzımdur. 'Âlem-i lâhûtdan ayrıldığını fikr idüp kendüyi diyâr-ı gurbetde mülâhaza eyleye. Netekim hadîs-i şerîfde vâki' olmışdur: "*Reva'l Buhâriyyü 'an ibni 'Ömer radiya'llâhu 'anhumâ: "Kun fi'd dünyâ keenneke garîbün ve fihi işâretün elletî enne'l mü'mine yebteğî en tahayyeltehu bi'n-nâsi kalîlen ve yekûne min nefsihi hâifen ve zelîlen ev keenneke 'âbiru sebîlin*"⁹⁸ ev hâzihi bi-ma'nin bel ve fihi işâretün ilâ enne'l-âhirete hiye menzilü'l mü'mini ve 'd-dünya mümirrihu ve sebîluhû kemâ kâle'l-lâhu te'âlâ: "*ve inne'd-dâre'l-âhirete hiye dâru'l-karâri*"⁹⁹ 'i'lem enne min hâze't-teşbîhi terekkiyâni't-teşbîhi'l-evveli li-enne'l garîbe kad seyekünü min bilâdi'l-gurbeti ve yukîmu fihâ bihilâfi 'âbiri's-sebîli"¹⁰⁰.

Min-keîâmî Muhammediyye-i Yazıcı-zâde kuddise sırruhu'l-'azîz:

Beyt:

Seni çün 'âlimü'l-esrâr salıpdur gurbete nâçâr
Dürîş sa'yi belîğ it var sakın aldamasun ağyâr

(16a) //Kaparlar sürmeyi gözden aparlar şemmeyi sözden
//Çaparlar şâme bir yüzden çe bunlar çapük ü 'ayyâr

Senüñ bütün hevâdâruñ belâlarda kafâdâruñ
Cefâlarda vefâdâruñ sana bundan yeg olmaz yâr

Çü bu cismânî zindâna irişdüñ ferd-i rindâna
Bir iki gün yidüñ dâne olıarsuñ girü tayyâr¹⁰¹

⁹⁷ "Ey Allâhım! Bu mertebede ilim erbâbı olanların nurlarıyla bizi rızıklandır."

⁹⁸ Buhârî, İbn-i 'Ömer'den şöyle rivâyet etmiştir: Bu dünyada garip gibi ol. Bunda mü'minin insanlara az karışması ve kendi nefsinden gizli ve zelil olması gerektiğine işaret vardır. Ya da bir yolcu gibi (ol). Veya bu, 'bilakis' anlamındadır. Bunda da âhîretin, mü'minin menzili ve dünyanın onun geçiş yeri ve yolu olduğuna işaret vardır. Nitekim Allâhu Te'âlâ şöyle buyurur:...(Z. Ahmed Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev. Kamil Miras, Ankara 1993, c. XII, s. 357)

⁹⁹ "Ey kavmim! Bu dünya hayatı gelip geçici bir eğlenceden başka bir şey değildir, **halbuki öteki dünya kalıcı bir yurttur.**" (Gâfir: 39), Esed, *age*, c. III, s. 961.

¹⁰⁰ Bil ki, bu teşbihten önceki teşbihe geçer. Çünkü, garip gurbet diyarlarında olacaktır. Ve orada ikâmet edecektir. İlââhir.

¹⁰¹ Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, c.II, s. 467'de şiiir şu şekilde yer alır: ...Seni çün âlimü'l-esrâr salıpdur gurbete nâçâr/Dürîş sa'yi belîğ it var sakın aldamasın seni ağyâr//Kaparlar sürmeyi gözden aparlar şemmeyi sözden/Çaparlar şâmeyi yüzden çapanlar çapük ü ayyâr//Senin benven hevâdârın

Ve ‘add nefseke min eshâbil kubûr. Ya’nî: “Kul min külli sâ’ati’l-âne yahduruni’l-mevte ve ağıbu li-enne külli âtin karîbin¹⁰².

Mesnevî:

(5) *Men be-her cem’iyyeti nâlân şudem
Cüft-i bed hâlân u hoş hâlân şudem*

Ney gibi derûnı gıllu gışdan hâlî olup nefehât-ı Hakk ile pür olan mürşiddür ki irşâd-ı nâs için mertebe-i firkate ve temeyyüze geldikte her cem’iyyetde nâlân oldum. Ve ahvâl-i sülûkî beyân eyledüm. Yaramaz hallüleri eyü hallüler ile cüft olup sohbet eyledüm. Ve tarîk-i Hakk’da bir ‘âşik-ı sâdık ve yâr-ı muvâfık taleb eyledüm. Zîrâ mürşid-i kâmil, tâlib-i kâbil pâk gevher talebinden hâlî degüldür. Vâlih getürmege sa’y-i belîğ eyler, lâkin bu makûle tâlib-i kîmyâdur. “*Kemâ kîle mâ küllü tab’ın kâbilen velâ küllü kâbilin tâliben velâ küllü tâlibin âbiren velâ küllü sâbirin vâhiden¹⁰³.*”

Pes, bu ecilden Şems-i Tebrîzî kuddise sırrıhu’l-‘azîz hazretleri buyurmuşdur ki: “*Altı sene ‘âlemi seyr itdüm, bir kâbil ü müsta’id tâlib diledüm ki mahabbetu’llâh tarîkında baña hem-râh ola ve derûnumda olan esrâr u hâlât anda zuhûr ide, bulmadum, illâ Mevlânâ Celâlî’ d-dîn-i Rûmî kuddise sırrıhu’l-‘azîz bu ma’nîden haber virürler*”, buyururlar.

Mesnevî:

(6) *Her kesî ez zann-ı hod şud yâr-ı men
Ez derûn-ı men necust esrâr-ı men*

Ya’nî her bir kimesne kendü zannından baña yâr oldı ve kelâmumı okıyup ma’nâ dahı virdi. Lâkin benüm derûnumda olan esrârımı bilemedi ve benüm hâlüm ile hallenmedi, eyle olsa ehlul’lâhuñ yârı ol (16b) //kimesnedür ki mücerred kıl u kâl ile kâni’ olmayup belki enbiyâ vü evliyâ ta’yîn itdüğü tarîk üzre sülûk ol sultânlaruñ halleri ile hallenmege sa’y eyleye: “*Allâhumme erzaknâ himmeten ‘âliyeten ve nefsen râziyeten marziyyeten bi-Muhammedin ve ‘âlihi¹⁰⁴.*”

Mesnevî:

(7) *Sırr-ı men ez nâle-i men dûr nîst
Lîk çeşm-i gûş râ ân nûr nîst*

Ke’enne suâl vârid oldu ki derûnda mahzûn olan esrârı biz nice cüst u cû idelüm¹⁰⁵. Ol su’âl-i mukadderiyeye cevâb virürler ki benüm sırrum kelâmumdan irak degüldür. Zîrâ, kelâm mütekellimün sıfatıdır. Pes, sıfat mevsûfa ve mü’essire delâlet eyler¹⁰⁶, anın için ki er nutkında gizlidür dimişler. Lâkin hiss ü zâhirde ol nûr yokdur ki benüm sırrımı göre ve nâlemden idrâk eyleye, zîrâ anuñ idrâki hiss-i bâtın u kalb-i fâtın iledür. Eyle olsa

---

belâlarda kafâdârın/Cefâlarda vefâdârın sana benden yeg olmaz yâr//Çü bu cismânî zindana irişdün ferd-i rindâne/Bir iki gün yedin dâne olırsın geri tayyâr....

¹⁰² Bu mertebenin taliplerinin nûruyla bizi rızıklandır.

¹⁰³ Nitekim şöyle denir: “Her tabiat yetenekli değildir. Ve her kâbil, tâlip değildir. Ve her tâlip sabırlı değildir. Ve her sâbir tek değildir.

¹⁰⁴ Allâhım Hz. Muhammed’in ve ehl-i beytin hürmetine bizi yüce bir himmetle ve râzı olmuş ve râzı kılınmış bir nefisle rızıklandır.

¹⁰⁵ Ke’enne su’âl lâzım geldi ki bunların derûnlarında olan esrârı bir nice cüst u cû idelüm (İ. Ankaravî, *age*, c.I, s. 33).

¹⁰⁶ Benüm sırrum benüm kelâmumdam dûr degüldür. Zîrâ kelâm mütekellimün sıfatıdır. Pes sıfat mevsûfa ve kelâm-ı mütekellime delâlet ider (İ. Ankaravî, *age*, c.I, s. 33-34).

ehlu'llâhuñ kemâlâtını ve esrâr u hâlâtını müşâhede itmek isterisen bu göz ile bu kulağı gider bir âhar kulak alagetür. Netekim bir mahalde buyururlar:

Mesnevî:

Gûş-ı har be fûrûş u diger gûş har
K'in suhan râ der neyâyed gûş-ı har¹⁰⁷

Pes, Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-'azîz buyurdukları ma'nâyâ temsîl tarîkiyle ten ü cânı dahı ta'rif kasd idüp buyururlar:

Mesnevî:

(8) *Ten zi cân u cân zi ten mestûr nîst*
Lîk kes râ dîd-i cân destûr nîst

Ya'nî bizüm sırrımız kelâmımızdan irak degüldür, lîkin kimseye cânı görmege destûr yokdur. Egerçi bu gözile görölmez ve lâkin tedbîr u tasarruf cihetinden zâhir u nümâyândur. Ammâ hakîkatinden haber virilmişdür. Zîrâ, Kur'ân-ı 'azîmü's-şânda: "**Kulî'r-r-rûhu min emr-i Rabbî**"¹⁰⁸ buyurulmuşdur. Anın için herkes rûh hakkında 'aklı yitdikce bir dürlü i'tikâd eylemişdür. Ve i'tikâdı üzre bir söz söylemişdür. Lâkin hakîkatine kimse irmemişdür. (17a) //Bu gözile görölmeden men' olunmaz, bu söz ehline ma'lûmdur. Ve'lhâsıl enbiyâ vü evliyânüñ esrârı kimseden mestûr degüldür. Zîrâ halk-ı 'âlem cihân gibi olup enbiyâ vü evliyâ ortalarında ervâh mesâbesindedür. Netekim Menâkıb-ı 'Ârifin'de Şeyh Eflâkî Hazret-i Mevlânâ'dan nakl ider. Fukarâ, sırr hakkında buyurmuşlardur bu edâ ile:

Beyt:

Cism-i mâ cân-ı yârânest
Cism-i yârân-ı mâ cân-ı 'âlemiyânest
Eger dânen eger ne dânen¹⁰⁹

Lâkin münkir ü mu'ânide göre enbiyâ vü evliyâyı görmege destûr yokdur. Ancak cisimlerini ve zâhir hallerini görürler. Ammâ esrâr u hakîkatlerine yol bulamazlar. *Kemâ kâlal'lâhu te'âlâ fi hakkı nebiyyihi 'aleyhi's-selâm: "ve terâhum yenzurûne ileyke vehum lâ yubsirûn."*¹¹⁰

Pes, enbiyâ vü evliyâyı görmek bu gözile müyesser degüldür. Belki çeşm-i enderûnî iledür.

Mesnevî:

(9) *Âteşest in bang-i nây u nîst bâd*
Her ki in âteş nedâred nîst bâd

¹⁰⁷ Eşek kulağını sat, başka bir kulak al. Zira bu sözü eşek kulağı anlayamaz.

¹⁰⁸ "BİR DE, sana ilahî esinlenme[nin mahiyeti] hakkında soru soruyorlar. **De ki: "Bu esinlenme Rabbimin buyruğuyla [cereyan etmekte]dir;** ve [ey insanlar, siz bunun mahiyetini anlayamazsınız, çünkü] bu konuda size pek az bilgi verilmiştir." (İsrâ: 85), M. Esed, *age*, c. II, s. 575.

¹⁰⁹ Bizim cismimiz, sevgililerin cânıdır. Sevgililerimizin cismi dünyadakilerin cânıdır. Bilseler de, bilmeseler de...

¹¹⁰ "onlara yol göstermeleri için yalvarsanız, işitmezler; **sana baktıklarını sanırsın, oysa görmezler.**" (A'râf: 198), Esed, *age*, c. I, s. 315.

Ya'nî mürşid-i kâmilüñ kelâmı bir âteş-i süzende ve harâret-i dehendedür¹¹¹ ki sâliküñ derûnında olan mâsivâ mahabbetini ihrâk idüp nûr-ı ilâhî ile münevver eyler. Hevâ-yı nefsdan hâsıl olan kıl u kâl gibi degüldür. Ol zamân ki sâlik mâye-i Muhammediyye sâhibi bir mürşidüñ tekîni ile riyâzete meşgûl olup, nûr-ı tevhîd ile nefsi emmâresinüñ muktezâtını ihrâk eyleye, dahı ismu'llâh ile levvâme vü mülhimeye yâhû deyüp 'inâyet-i Hakk'la makâm-ı mutma'ine kadem basa. Andan soñra himmet-i Pîr ile, 'Yâ Hayy', 'yâ Kayyûm' diyerek râzıyye ve marzıyyeden güzer idüp sâfiyye makâmında karâr ide. Nûrânî ve zulmânî hicâblardan halâs olup, derûnında âsâr-ı tecellî-i ilâhîden gayrı nesne kalmaz. Her ne söylerse cânib-i Hudâ'dan söyler. Netekim Hakk Celle ve 'alâ Kelâm-ı Mecîd'inde Habîbinüñ nutk-ı şerîfi hakkında:

“ *vemâ yentku 'ani'l-hevâ in hüve illâ vahyun yûhâ* ”¹¹² buyurdu.

Pes, ol hazretüñ ümmetinden olup ve tarîki üzre sülûk idüp verâset-i (17b) //ma'neviyye hâsıl eyleyenlerüñ nutkına dahı bu âyet-i kerîmenüñ şümûlü vardır. Eyle olsa bu âteşüñ husûlü ne ile müyesserdür. Mısra'-ı sânde beyân idüp buyururlar. Her kim bu âteşi tutmaz, yok olsun. Ya'nî, her kim ki derûnı 'aşk-ı ilâhî âteşinden hâlidür, yokluk ele götürüp vücûdını fenâ eylesün. Tâ ki bu âteşi tahsîl eyleyüp, enbiyâ vü evliyânüñ kelimâtı derûnma te'sîr eyleye. Pes, bu âteş, ne âteş idügin beyân idüp buyururlar:

Mesnevî:

(10) *Âteş-i 'ışkest ki ender ney fütâd*
Cûşiş-i 'ışkest ki ender mey fütâd

Ya'nî, âteş 'aşk-ı ilâhîdür ki, enbiyâ vü evliyânüñ derûnında vâki' oldı¹¹³. Bu âteş ile mâsivâyı ihrâk eylediler. Kezâlik 'aşk-ı ilâhî cûş-ı hurûşdur. Bunlardan cezbe-i ilâhiyye zuhûr idüp, ol hâlde vâki' olan kelimât-ı tayyibelerinden sâlik mest u lâ-yu'kal olup, kendüyi ve gayrıyı ferâmûş eyler. Pes, neyden murâd insân-ı kâmilüñ vücûd-ı pâkîdür ki, 'aşk-ı ilâhî ve cezbe-i padişâhî ile zuhûr eyleye. Keyfiyyet dehende olsa.

Mesnevî:

(11) *Ney harîf-i her ki ez yârî berîd*
Perdehâyeş perdehâ-yi mâ derîd

Bu beyt-i şerîf derûnları esrâr-ı Hakk'la pür envâr olan mürşid kimseleri bi-hasebi'l-hakîka beyân eyler. Buyururlar ki, ney gibi derûnı mâsivâdan hâlî olan mürşid-i kâmil ol kimseye yâr-ı musâhibdür ki, dükeli yârından kesilmiş ola ve belki kendü vücûdından dahı geçmiş ola¹¹⁴. Ol sebebden mürşidüñ kelimât-ı tayyibesi bize te'sîr idüp, nûrânî ve zulmânî hicâbları ref' eyledi. Pes, her kimse ki, füyûzât-ı ilâhiyye tâlibi ola. Gerekdür ki cümle yarânından ve akribâsından munkatı' ola. Belki vücûdından dahı güzer eyleyüp, bir sultânüñ kulluğın ihtiyâr eyleye. Tâ kim nûrânî vü zulmânî hicâblardan kurtulup, kâbil-i feyz ola.

Mesnevî:

(12) *Hemçü ney zehrî vü tiryâkî ki dîd*

¹¹¹ Ya'nî evliyâ-yı Huda'nun kelâmı ve edâsı bir âteş-i süzende ve harâret-i dehende..(İ. Ankaravî, *age*, c.I, s. 36)

¹¹² “ve ne de kendi arzu ve heveslerine göre konuşmaktadır: bu [size ilettiği], kendisine indirilen [ilahî] vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm: 3-4), M. Esed, *age*, c. III, s. 1080.

¹¹³ Âteş-i 'aşk-ı ilâhîdür ki derûnı mâsivâdan hâlî olan kibârun kalblerine vâki' oldı. (İ. Ankaravî, *age*, c.I, s. 37)

¹¹⁴ ..dükeli yârından ve cemî' kâr u bârından munkatı' ola belki kendi nefisinden ve cümle hevâ vü hevesinden güzer kıla. (İ. Ankaravî, *age*, c. I, s. 38)

Hemçü ney demsâz u müştâkı ki dîd

Anlar ki müstağrak-i taleb-i visâl ve sermest-i tecellî-i cemâldür. Nâyûñ perdeleri, anlaruñ zevk u şevkını ve ‘ışk u hâlâtını ziyâde eyler ve hicrân zehrinden kurtarup, (18a) //tiryâk-ı visâle yetiştürür ve şunlar ki yârdan i’râz idüp, ağıyâra istikbâl iderler. Anları yârdan ayru kılır. Vâdi-i hicrâna düşer. Pes, mukbile sebep-i kurb u mu’rıza sebep-i ba’d olup, lâ-cerem ney, ba’za nisbet zehr ve ba’za nisbet tiryâkdür. Ve dahı ney gibi bir dem düzüci ve müştâkı kim gördi? Tâlib-i mürşide niçe müştâk ise mürşid dahı tâlibe eyle müştâkdur.

Mesnevî:

- (13) *Ney hadîs-i râh-ı pür-hûn mîküned*
Kıssahâ-yı ‘ışk-ı Mecnûn mîküned

Ney kanla dolmuş yoluñ haberin virür. Mecnûn ‘aşkuñ kıssaların eyler. Ya’nî kanla dolmuş bu ‘aşk yoludur ki, ol yolda niçe başlar kesilür ve niçe ayaklar baş ve niçe başlar ayak olur. ‘Âşık kendü kanıyle oynar. Feemmâ, râh-ı ‘aşk bir yoldur ki, her kim ol yolu kat’ eyler, likâ’-ı ma’şûka irişür. Netekim Mecnûnı Leylâ ‘âkıbet isteyügeldi; Mecnûn, kemâl-i ittihâddan: “Leylâ benüm” didi. İşte fenâdan soñra bekâ budur. “*Allâhumme yessir lenâ hâze’l-makâme ve li-cemî’i’t- tâlibîn*”¹¹⁵

Mesnevî:

- (14) *Mahrem-i in hûş cüz’ bî- hûş nîst*
Mer zebân râ müşterî cüz’ gûş nîst

Bu zikir olunan hûşuñ mahremi degüldür. İllâ ‘akl-ı ma’âşdan bî-hûş olanlar ve ehl-i dünyâyâ Hazret-i Peygamber salla’llâhu ‘aleyhi ve sellem gibi: “*Entüm a’lemü bi-umûri dünyâkum*”¹¹⁶ diyenlerdür. Zîrâ hikmet-i ilâhiyye herşey bir şey’e lâıyk ve herkesi bir gûne maslahata lâıyk kılmışdur. Meselâ, zamâne tâlibi ve müşterî olan gûşdur. Kezâlık bu hûş-ı külle ‘âşık u mahrem olan bî-hûşdur. Kemâ kâle Ebâ-yezîdü’l-Bistâmî kuddise sırruhu’l-‘azîz: “*İlmu’llâhi isti’âdu ‘ibâdîhi feminhum men lem yuslih li’l-‘aşkı ve’l-mahabbeti feşa’elehumu’l-huzmete ve’l-‘ibâdete fehümü’l-‘âbidüne ve’z-zâhidüne feminhum men yuslihu’l-mahabbetü fahtessahu bi-mahabbeti’l-‘âşıküne’l-vâlihüne*”.

Pes, buyururlar. Bu hûşa mahrem olayın diyene lâbud ve lâızımdur ki ‘akl-ı ma’âşdan netekim iki cihân güneşi salla’llâhu ‘aleyhi ve sellem: “*lâ yemliku îmâne ahadukum hattâ yekûle’n-nâsu mecnûn*”¹¹⁷ Bunlar nâs-ı pür-vesvâs zu’malarınca mecnûndur. Yohsa (18b) //’ında’llâh ve ‘inde enbiyâihi vü evliyâihi bunlar kâmilü’l-‘akl ve’l-îmân birer zü-fünûndur. Pes, Hazret-i Sultân’ımız bu ‘akla mahrem olan cüz’viden beden-i bî-hûş kalan kimse idügin beyân eyledikden soñra günleri ‘akl-ı ma’âş gamından zâyi’ olan kimseleruñ hâlin üslûb-ı hakîm kâidesi üzre tahrîr idüp buyururlar:

Mesnevî:

- (15) *Der gam-ı mâ rûzhâ bî-gâh şüd*
Rûzhâ bâ sûzhâ¹¹⁸ hem-râh şüd

¹¹⁵ Ey Allâhım! Bu makamı bize ve bütün tâliplere kolaylaştır.

¹¹⁶ “Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz.” (M. Fuad Abdalbâkî, *Câmi’u’s-Sahih*, Beyrut, c.V, s. 140-141.)

¹¹⁷ “Sizden biriniz, insanlar kendisine: O mecnûndur demedikçe hakîki îmana sahip olamaz.”

¹¹⁸ Bu kelime metinde müstensih hatası olarak ‘rûzhâ’ biçiminde yazılmış.

Bu beyt- i şerîf üslûb-ı hakîm kâ'idesi üzredür. Ve üslûb-ı hakîm oldur ki bir kavme nasîhat eyleyen kimse ol kavme nefret gelmesün için kendüyi anlara ta'rîz eyleye. Ma'nî-i beyt bizüm ol hûşa mahrem olduğumuz gamında günlerimiz bî-gâh oldı. Günlerimiz sûz u güdâza¹¹⁹ hem-râh oldı. Pes, Hazret-i Mevlânâ kuddise sırrıhu'l-'azîz rûzgârımız gam u meşakkatle geçüp, bir dem bütün 'âlem diger 'ömri 'azîzi hevâ vü hevese sarf eyledük; kendümüzü bilemedük deyü te'essüf yiyenlere tesliye idüp buyurlar:

Mesnevî:

(16) *Rûzhâ ger reft kû rev bâk nîst*
Tû bemân ey ânki çün tû pâk nîst

Ya'nî günler hevâ vü hevesden gitdiyse, bâkıyye-i 'ömrini dahı hasret ve nedâmet ile geçürme belki bir mürşid-i kâmilüñ dâmenine muhkem yapışup güzer eyleye. Kâle ey mürşid-i kâmil ki senüñ gibi pâk yokdur. Senüñ terbiye ve irşâduñ sebebiyle bize tedârük-i mâfât mümkindür.

Mesnevî:

(17) *Her ki cüz' mâhî zi âbeş sîr şüd*
Her (ki) birüzist rûzeş dîr şüd

Her kim ki balıktan gayrıdır, anuñ âbından sîr oldı. Ya'nî suya toydı. Her kim ki, rûzı bî-nasîbdür, rûzı dîr oldu. 'Acem içre darb-ı meseldür: "Her ki gürisne est rûz u râ dîr âyed¹²⁰" dîrler ve bunu aç olanuñ (günü) (19a) //gam (u) endûhla geçüp aña uzun gelür dîmeden kinâyedür. Balık müsteâr u kinâyedür. Ehl-i tevhîdden ma'nî-i beyt demek olur ki balıguñ mekânı su oldıgı gibi ehl-i tevhîdüñ de makâmı tevhîddür. Balık sudan ayrılrsa nice helâk olursa, ehl-i 'aşk dahı eyledür. Ammâ anlar bu deryâ-yı tevhîdden bî-behredür. Anlaruñ günü gam (u) endûhla geçüp, 'ömrlerini zâyî' iderler. Ve 'aşk-ı Hudâ'dan mahrûm kalurlar.

Mesnevî:

(18) *Der neyâbed hâl-i puhte hîç hâm*
Pes suhan kûtâh bâyed ve'sselâm

Puhte hâlin hîç ham bilmez. Pes, suhân kûtâh gerekdür ve'sselâm. Ya'nî tarîk-i Hakk'da riyâzet ve mücâhede ile puhte olup kemâlle anlaruñ hâlin hîç ham u nâkıs kalan idrâk idemez. Anuñ için aña bir şeyh: " lâ ya'rifu zü'l-fazl illâ züveh¹²¹" dimişdür. Ve 'ârifler dimiş:

Kadr-i zer zerger şinâ'st kadr-i gevher gevheri
Ademî râ ânkesî dâned ki âdem-zâde est¹²²

deyu edâ eylemişlerdür. Pes, söz muhtasar gerekdür. Tatvîl-i kelâm eylemenüñ fâidesi yokdur ve'sselâm, temme'l-kelâm; bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-'allâm.

¹¹⁹ Metinde 'güzara' biçiminde yazılmış.

¹²⁰ Kim ki açtır, gün onun için uzar.

¹²¹ Fazilet sahibi olanlar değil, ancak tanıyanlar bilir.

¹²² Altının kıymetinden sarraf, cevherin kıymetinden mücevheratçı anlar, insanı da insanoğlu olan bilir.

Abstract

Mewlana's Mesnevi which is composed of six volume is a valuable masterpiece for both mewlewiis and those who are interested in. That the first 18 beyyits in the Mesnevi have particularly been written by Mewlana himself makes these beyyits more important.

Agazade Mehmed Dede, who has a respectable place among the Mewleviis, has explained the first 18 beyyits in Mesnevi by quoting from İsmail-i Ankaravi's explanations in the 17th century. In this study, it has been aimed at figuring out Agazade's life story and his environment he affected, and the first 18 beyyits in Mesnevi which is a precious masterpiece for Mewleviis and those who have interested.

KAYNAKÇA

- ABDU'L-BÂKÎ, M. Fuad, Müslim, *Câmi'u's-Sahih*, c. V, Beyrut.
Abdu'r-rahmân Câmi', *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*, terc. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1289.
- Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, MEB Yay., İstanbul 1995.
Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliyâ* (beşinci kısım), İstanbul 1318.
Ali Enver, *Semâ'hâne-i Edeb*, İstanbul 1309.
Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.II, İstanbul 1333.
CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, c. IX, Akçağ Yay., Ankara 1994.
ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Muhammediye*, c. II, MEB Yay., İstanbul 1996.
ÇELEBİOĞLU, Âmil, "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler"
Eski Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, MEB Yay., İstanbul 1998.
ÇELEBİOĞLU, Âmil, "Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Manzum Tercümesi", *Türk Edebiyatı*, 1990, S.195, s. 7.
- DURU, M. Celâl, *Tarihi Sîmâlardan Mevlevî*, İstanbul 1952.
DURU, N. Fazıl, *Sâbir Mehmed Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv., Konya 1994.
DURU, N. Fazıl, *Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları*, Gazi Üniv., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999.
DURU, N. Fazıl, *Mevleviyâne*, Perşembe Kitapları, İstanbul 2000.
- EMECAN, Feridun, "Gelibolu", *TDVİA*, c. XIV, İstanbul 1996, ss. 1-6.
ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, MÜ İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1994.
ERDOĞAN, Muzaffer, "Mevlevi Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihâneleri", *İÜ Edb. Fak. Güney-Doğu Avrupa Arş. Dergisi*, S. 4-5., 1976.
- ERGUN, S. Nüzhet, *Şeyhislam Bahâyî Efendi*, İstanbul 1933.
ERGUN, S. Nüzhet, *Türk Şâirleri*, c. I, Ülkü Basımevi, İstanbul 1945.
ESED, Muhammed, *Kuran Mesajı*, c. I-III, İşaret Yay., İstanbul 1999.
Esrâr Dede, *Mecmû'a-i Esrâr Dede*, İstanbul Üniv. Ktp. T.Y. nr. 6765.
Faik Reşat, *Eslâf*, haz. Şemsettin Kutlu, yy.
- GENÇ, İlhan, *Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, AKM Yay. Ankara 2000.
GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Melâmilik ve Melâmiler*, Gri Yay., İstanbul 1992.
GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Katalogu IV*, TTK Yay., Ankara 1994.
GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mesnevî ve Şerhi*, c. I, KB Yay., Ankara 2000.

- HACİTAHİROĞLU, Abdullah Ö., *Mesnevî-Mevlanâ*, Ötüken Yay., İstanbul 1972.
- HALICI, F.; Bahar Gökfiliz, *Mevlânâ Güldestesi*, yy.
- HALICI, Feyzi, “Molla Câmî’nin Yeni Bulunan Bir Yazma Eseri Bu Eserde Mesnevî’nin İlk İki Beytinin Şerhi”, *İÜ Edb Fak. Türkiyat Arş. Merkezi, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler, c.II, İstanbul 1988, ss. 375-384.
- Hüseyin Ayyansarâyî, *Hadikatü’l-Cevâmî*, c.II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281.
- İŞİN, Ekrem, *İstanbul’da Gündelik Hayat*, İletişim Yay., İstanbul 1995.
- İŞİN, Ekrem, “Sembolizm ve Tasavvufî Hayat”, *Hoş Gör Yâ Hû*, Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesnelere, YKY, İstanbul 1999.
- İNAL, İ. Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c.I-II, Dergâh Yay., İstanbul 1988.
- İSEN, Mustafa, “Tezkireler Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar, Osmanlı Kültürü . Coğrafyasına Bakış”, *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- İsmâil-i Ankaravî (Rusûhî), *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c.I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay., Ankara 1984.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, Matbaa-i Âmire, c. IV, İstanbul 1311.
- Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevî-hânesi*, Dârü’l-hilâfetü’l-‘aliyye 1329.
- Muallim Nâci, *Esâmî*, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul 1308.
- Muallim Nâci, *Osmanlı Şâirleri*, haz. Cemâl Kurnaz, MEB Yay., İstanbul 1995.
- Muhammed Fazıl Paşa, *Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ*, Bosnalı Muharrem Mat. İstanbul 1283.
- Müstakîm-zâde Süleyman Sa’deddîn, *Mecelletü’n-Nisâb*, Süleymâniye Ktp. Halet Efendi, nr. 628, 1170.
- NASR, S. Hüseyin, *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, çev. A. Demirhan, İnsan Yay., İstanbul 1992.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III MEB Yay. İstanbul 1993.
- Safayî Mustafa, *Tezkire-i Şu’arâ*, Süleymâniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2549.
- Sahîh Ahmed Dede, *Mecmû’atü’t-Tevârîhu’l-Mevleviyye*, Süleymâniye Ktp. Yzm. Bağışlar, nr. 1462.
- Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse fi’l-Menâkibi’l-Mevleviyye*, c.II, Mısır 1283.
- Süleyman Şemsî Dede (Kara Şemsî), *Tuhfetü’l-Mesnevî ‘alâ Hubbi’l-Hayderî*, İstanbul 1305.
- Şemse’ d-dîn Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, Der-sa’âdet 1317.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyîü’l-Fuzalâ*, Çağrı Yay., İstanbul 1989.
- TANRIKORUR, Barihüdâ, “Gelibolu Mevlevîhânesi”, *TDVİA*, c. XIV, İstanbul 1996, ss. 6-8.
- TOLASA, Harun, *Şeyhülislam Bahâyî Efendi Dîvân’ından Seçmeler*, İstanbul 1979.
- TUMAN, Nail, *Tuhfe-i Nâ’ili*, MEB Yay. Dairesi Başk. Ktp. nr. B. 870, 1949.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.III, TTK Yay., Ankara 1988.
- ÜNVER, İsmail, *Neşâtî*, KB Yay., Ankara 1986.
- ÜNVER, Süheyl, “Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânesi Hakkında”, *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, haz. F. Halıcı, Konya Turizm Derneği, Konya 1978, ss. 165-170.
- YETİK, Erhan, *İsmâil-i Ankaravî*, İşaret Yay., İstanbul 1992.
- ZEBİDÎ, Zeynü’ d-dîn Ahmed, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev. Kamil Miras, c. XII, DİB Yay., Ankara 1993.